

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-33-30

УДК 338.48.6

Босовська М.В.*доктор економічних наук, професор,
Київський національний торговельно-економічний університет***Ведмідь Н.І.***доктор економічних наук, професор,
Київський національний торговельно-економічний університет***Охріменко А.Г.***кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний торговельно-економічний університет*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню конкурентоспроможності національної туристичної системи. Доведено, що зростання ефективності функціонування національної туристичної системи (НТС) та збільшення обсягів туристичних потоків в значній мірі залежить від рівня її конкурентоспроможності. Обґрунтовано основні компоненти конкурентоспроможності НТС в глобальному вимірі. На основі рейтингів The Travel & Tourism Competitiveness визначено роль і місце України на міжнародному рівні. Ідентифіковано основні конкурентні переваги та недоліки НТС України. Проведено аналіз динаміки, складу і структури туристичних потоків, що у кількісних показниках відображають конкурентоспроможність НТС. Запропоновано окремі шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності НТС, які здатні сприяти більш ефективній її інтеграції до світового ринку послуг.

Ключові слова: конкурентоспроможність, туризм, національна туристична система, критерії конкурентоспроможності.

Босовская М.В., Ведмидь Н.И., Охрименко А.Г. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию конкурентоспособности национальной туристической системы. Доказано, что рост эффективности функционирования национальной туристической системы (НТС) и увеличение объемов туристических потоков в значительной степени зависит от уровня ее конкурентоспособности. Обоснованы основные компоненты конкурентоспособности НТС в глобальном измерении. На основе рейтингов The Travel & Tourism Competitiveness определены роль и место Украины на международном уровне. Идентифицированы основные конкурентные преимущества и недостатки НТС Украины. Проведен анализ динамики, состава и структуры туристических потоков, что в количественных показателях отражают конкурентоспособность НТС. Предложено отдельные пути повышения уровня конкурентоспособности НТС могут способствовать более эффективной ее интеграции в мировой рынок услуг.

Ключевые слова: конкурентоспособность, туризм, национальная туристическая система, критерии конкурентоспособности.

Bosovska Myroslava, Vedmid Nadiia, Okhrimenko Alla. COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL TOURIST SYSTEM OF UKRAINE

The article is devoted to the research of the competitiveness of the national tourism system of Ukraine. The purpose of the article is to substantiate factors that determine the competitiveness of the national tourism system (NTS) at the international level, study the level and problems of tourism competitiveness of Ukraine and develop proposals for its improvement. Understanding of the competitiveness of the national tourism system as an enabling environment a common strategy of the development of tourism and related industries, opportunities of producing, selling and consumption of the tourism product and competitive subjects of the tourism system is substantiated on the basis of the researches of Ukrainian and foreign scientists. The theoretical and methodological basis of the article was the works of domestic and foreign scholars and analytical studies of the World Economic Forum and UNWTO concerning the competitiveness of tourist systems. It has been proved that increasing the efficiency of the functioning of the national tourism system and increasing the volume of tourist flows depends to a large extent on its competitiveness. The main components of competitiveness of the national tourism system of Ukraine in the global dimension, in particular groups of indices related to health and sanitation, price competitiveness, human resources and the labor market, cultural resources and business tourism, international openness are substantiated. Based on the ratings of The Travel & Tourism Competitiveness, Ukraine's role and place on the international level are determined. The main competitive advantages and disadvantages of NTS of Ukraine have been identified. The analysis of dynamics, composition and structure of tourist flows of Ukraine, which quantitatively reflect the competitiveness of NTS. Were conducted some ways to increase the competitiveness of NTS are proposed, which can contribute to its more effective integration into the world market of services. Such measures should include promotion of the development of a competitive environment in the industry, diversification of the tourism product, improvement of the international image of Ukraine, promotion of foreign investment attraction and others.

Keywords: competitiveness, tourism, national tourism system, competitiveness criteria.

Постановка проблеми. Національна туристична система (НТС), що є складовою національної економічної системи, базується на міжгалузевій взаємодії суб'єктів господарювання щодо виробництва, організації, реалізації і споживання туристичного

продукту та спроможна сформувати значний мультиплікаційний ефект щодо генерування попиту у інших галузях економіки і зростання зайнятості. Така властивість виступати каталізатором розвитку пов'язаних з туризмом видів економічної діяльності,

потребує необхідності активізації і стимулювання туристичних систем задля зростання результативності усієї економіки країни. Ефективність функціонування НТС також передбачає широку залученість міжнародних туристичних потоків. Окрім того, туризм є «невід'ємною складовою процесів глобалізації, що зумовлює контекст визначення орієнтирів розвитку національного туризму, виходячи із перспектив глобальних тенденцій у світі» [2, с. 161], тобто туристичні системи апіорі спрямовані до глобального простору і ним же й детермінуються. Ці чинники підтверджують необхідність створення конкурентоспроможної національної туристичної системи, яка виступає передумовою як надходження інвестицій, так і формування попиту на національний туристичний продукт, що відображається у обсягах туристичних потоків, прямих та непрямих надходженнях від туризму.

Загострення конкурентної боротьби на світовому туристичному ринку потребує досліджень цієї проблеми як на рівні підприємств, так і на рівні країн та регіонів. В більшості наукових робіт присвячених даній проблемі основна увага зосереджується на дослідженні конкурентоспроможності на рівні підприємства чи туристичного продукту, тоді як питання конкурентоспроможності туристичної галузі, певного регіону чи країни також є надзвичайно важливими. Відтак, дослідження конкурентоспроможності національної туристичної системи актуальною науковою проблемою та потребує всебічного розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими дослідженнями конкурентоспроможності займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, до класичних наукових робіт щодо даного питання належать праці: І. Ансофа, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена, В. Леонтєва, М. Портера, М. Фатхутдінова, І. Шумпетера та ін.

Туризм є одним із видів діяльності із високим рівнем конкуренції. Загострення конкурентної боротьби на світовому туристичному ринку потребує глибоких досліджень цієї проблеми як на рівні підприємств, так і на рівні країн та регіонів. В більшості наукових робіт присвячених даній проблемі основна увага зосереджується на дослідженні конкурентоспроможності на рівні підприємства чи туристичного продукту, тоді як питання конкурентоспроможності туристичної галузі, певного регіону чи країни також є надзвичайно важливими.

Значна увага українських науковців присвячена дослідженню індексу туристичної конкурентоспроможності (Шикіна О.В. [12], Селютін В.М., Токарчук Г.В. [10], Заячківська Г. А. [6]). Серед наукових досліджень варто відмітити роботи: Я. Дубенюк [5], де на основі використання методики оцінки конкурентоспроможності М. Портера досліджуються основні чинники, що визначають конкурентоспроможність туристичної галузі України на світовому ринку; К. Антонюк [1], в яких з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної туристичної галузі запропоновано до впровадження кластерну та інноваційно-маркетингову моделі розвитку туризму; Ю. Коваленко [7], де досліджується формування конкурентоспроможного ринку міжнародних туристичних послуг в Україні.

Не дивлячись на певні наукові здобутки в цій сфері, ряд теоретичних і практичних аспектів конкурентоспроможності на рівні туристичної галузі освітлені недостатньо. Крім того, враховуючи динаміку зовнішнього середовища, зміни кон'юнктури і

тенденцій ринку, дана проблема потребує постійних і детальних досліджень. Саме це і визначило вибір теми даної статті.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні чинників, що визначають конкурентоспроможність національної туристичної системи на міжнародному рівні, дослідження рівня та проблем туристичної конкурентоспроможності України і розробка пропозицій щодо її підвищення.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Проаналізувавши наукові праці щодо конкурентоспроможності можна стверджувати, що більшість дослідників, зокрема М. Портер. [16], Ж.-Ж. Ламбен [14] та інші вважають головним фактором конкурентоспроможності наявність конкурентної переваги, тобто фактору чи комбінації факторів, які/а робить діяльність об'єкта конкуренції більш успішним порівняно з конкурентами і які/а не можуть бути легко повторені.

Щодо галузевого рівня, то конкурентоспроможність визначається, з одного боку, правильністю вироблення стратегічних напрямів розвитку, які формуються організаційною структурою управління галуззю, а з іншого – ефективністю тактичних рішень, прийнятих окремими суб'єктами. Якщо мова йде про конкурентоспроможність туристичної системи, то її варто розглядати із різних аспектів: по-перше, в міжнародному контексті, а по-друге, на національному і регіональному рівнях серед інших систем національної економіки. Щодо міжнародного рівня, то пропонується розглядати конкурентоспроможність українського туристичного ринку як «здатність нашої держави запропонувати такі унікальні нові туристичні послуги, які могли б повністю задовольнити найвибагливіший попит, зацікавити велику кількість потенційних споживачів та залучити їх до подорожі в нашу країну» [7, с. 12]. Проте, конкурентоспроможність національної туристичної системи варто розглядати більш широко, зокрема як наявність:

- сприятливого економічного, політичного, соціально-культурного, технологічного, екологічного, демографічного середовища;
- спільної стратегії розвитку туристичної та суміжних з нею галузей;
- можливостей щодо виробництва, реалізації та споживання туристичного продукту, що задовольняє вимогам певних груп споживачів щодо споживчої цінності, якості, унікальності та інноваційності;
- конкурентоспроможних суб'єктів туристичної системи.

В аспекті досліджуваної проблематики важливим завданням є визначення конкурентоспроможності національної туристичної системи на міжнародному рівні. Моніторинг позиції країн на світовому туристичному ринку здійснює *World Economic Forum* у співпраці з іншими міжнародними організаціями у секторі туризму. Для визначення конкурентного статусу та туристичної привабливості країн у сфері надання туристичних послуг експерти *World Economic Forum* щорічно розраховують індекс конкурентоспроможності та надають аналітичний звіт – *The Travel & Tourism Competitiveness Report* [17-23].

Індекс конкурентоспроможності туристичної системи окремої країни визначається як середня арифметична величина з чотирьох субіндексів¹: А – оточуюче середовище; В – туристична політика та умови ведення бізнесу; С – інфраструктура; D – природні та культурні ресурси. Кожен із субіндексів складається з комплексу чинників ще двох рівнів (14 груп

із 90 показниками), які характеризують стан розвитку туристичних систем країн. Складові оновленого у 2017 р. індексу конкурентоспроможності туристичних систем зображено на рис. 1.

Отже, в основі визначення конкурентоспроможності країн покладено 14 показників (об'єднаних у 4 субіндекси: оточуюче середовище; туристична політика та умови ведення бізнесу; інфраструктура; природні та культурні ресурси), кожен із яких формується рядом інших факторів (усього 90). Згідно набраними країнами балами (Score) від 1 до 7, формується рейтинг (Rank), в якому на перших позиціях перебувають найбільш конкурентоспроможні країни, а на останніх – відповідно, найменш конкурентоспроможні.

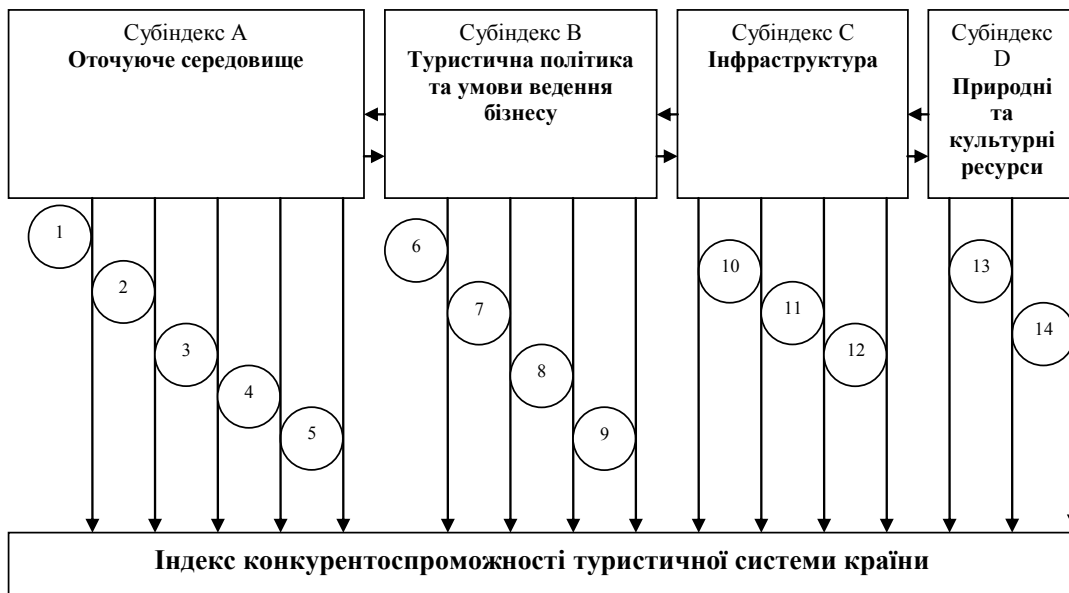
Необхідно зазначити, що у зв'язку із модифікацією змісту і структури показників, які складають індекс конкурентоспроможності туристичних систем у 2017 р. в порівнянні із попередніми роками, існують певні невідповідності, проте можливо оцінити загальні тенденції конкурентоспроможності НТС України.

Позиція України на протязі останніх 10-ти років у глобальному рейтингу конкурентоспроможності туристичних систем є достатньо низькою: 76-88 рейтинг² поміж 124-140 країн. Загальна оцінка у 2017 р. складає 3,5 із максимальних 7-ми балів, причому найнижчими є «безпека та захист» 3,5 бали та «бізнес середовище» 3,7 бали; середні оцінки характерні для показників «людські ресурс

та ринок праці» 4,9 бали і «інформаційно-комунікаційні технології» 4,2; а найкраща ситуація стосується «охорони здоров'я та санітарії» – 6,6. У 2015 р. індекс не визначався у зв'язку з політичними подіями, пов'язаними із анексією АР Крим та військовою агресією РФ на частині Донецької і Луганської областей. Оцінку узагальненого спектру показників, які складають індекс конкурентоспроможності туризму в Україні наведено у табл. 1.

Отже, наразі Україна займає 88 позицію із 136 країн, причому це найгірший рейтинг країни за охопленій період досліджень. Невисокі позиції країни у міжнародному рейтингу зумовлені низьким значенням та зниженням показників, які визначають рівень безпеки та захисту (127 позиція), бізнес-середовища (124), природних ресурсів (115). Це негативно впливає на загальний розвиток НТС та на можливості інтеграційних процесів до світового ринку на всіх рівнях економічної системи, тобто інтегрований розвиток для України є не сформованою тенденцією, а лише декларацією про наміри.

З метою спрямованості туризму на максимізацію переваг та зниження недоліків необхідно консолідувати зусилля як влади, так і суб'єктів підприємницької діяльності. Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності країни мають стати інтеграційні процеси, які дозволять консолідувати зусилля у туристичній галузі та максимально ефективно використовувати і розвивати наявний потенціал [3].

Примітка: Групи показників: 1 – Бізнес середовище (Business environment), 2 – Безпека та захист (Safety and security), 3 – Охорона здоров'я та санітарія (Health and hygiene), 4 – Людські ресурс та ринок праці (Human resource and labour market), 5 – Інформаційно-комунікаційні технології (ICT readiness), 6 – Пріоритетність туризму (Prioritization of Travel & Tourism), 7 – Міжнародна відкритість (International Openness), 8 – Цінова конкурентоспроможність (Price competitiveness), 9 – Екологічна стійкість (Environmental sustainability), 10 – Інфраструктура повітряного транспорту (Air transport infrastructure), 11 – Наземна та портова інфраструктура (Ground and port infrastructure), 12 – Інфраструктура туристичного сервісу (Tourist service infrastructure), 13 – Natural resources (Природні ресурси), 14 – Cultural resources and business travel (Культурні ресурси та діловий туризм)

Рис. 1. Структурні елементи індексу конкурентоспроможності туристичних систем країн

Джерело: розроблено авторами на основі *The Travel & Tourism Competitiveness Report [17-23]*

¹ До 2017 р. використовувалось 3 субіндекси: А – законодавча база туризму; В – умови ведення бізнесу та розвиток інфраструктури туризму; С – стан людських, культурних і природних ресурсів в туризмі.

² Чим вища позиція, тим гірша ситуація.

Досить ілюстративним показником, що відображає рівень конкурентоспроможності є обсяги попиту, які характеризуються туристичними потоками. Підтвердити пріоритетність факторів формування туристичного попиту для реалізації туристичного потенціалу щодо забезпечення конкурентоспроможності країни можна за статистичними даними, які відображають динаміку туристичних потоків та їх структурування (табл. 2, рис. 2).

Показники обсягів потоків туристів з 2000 р. по даний час зросли відповідно майже у два рази. Однак економічна, політична криза, військова агресія РФ, призвели до зниження темпів зростання туристичної галузі України відносно світових тенденцій. Проте, незначні скорочення обсягів осіб, що виїжджали закордон характерно лише для 2014-2015 рр., а показники 2016-2017 рр. є найвищими за 18-ти річний період. Щодо в'їзного потоку,

Таблиця 1

Динаміка рейтингу конкурентоспроможності національної туристичної системи України у 2007–2017 рр.³

Показники / Рейтинг України/ кількість країн	2007	2008	2009	2011	2013	Показники / Рейтинг України/ кількість країн	2017
	78/124	77/130	77/133	85/139	76/140		88/136
Державна політика та нормативне регулювання	88	100	104	107	114	Бізнес середовище	124
Екологічні можливості	109	83	79	88	92	Екологічна стійкість	97
Безпека та захист	73	93	86	82	77	Безпека та захист	127
Охорона здоров'я та санітарія	39	17	18	17	8	Охорона здоров'я та санітарія	8
Пріоритетність туризму	90	96	87	101	84	Пріоритетність туризму	90
Інфраструктура повітряного транспорту	87	98	94	93	78	Інфраструктура повітряного транспорту	79
Наземна транспортна інфраструктура	67	84	72	74	73	Наземна та портова інфраструктура	81
Туристична інфраструктура;	75	62	101	53	50	Інфраструктура туристичного сервісу	71
Інфраструктура зв'язку та комунікацій	64	52	119	68	70	Інформаційно-комунікаційні технології	81
Цінова конкурентоспроможність	37	115	61	119	110	Цінова конкурентоспроможність	45

Джерело: розроблено авторами на основі *The Travel & Tourism Competitiveness Report [17-23]*

Таблиця 2

Динаміка обсягів туристичних потоків України у 2000–2017 рр.

Роки	Чисельність громадян України, які виїжджали за кордон ⁴		Чисельність іноземних громадян, які відвідали Україну ⁵		Чисельність туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України ⁶	
	млн осіб	% до 2000 р.	млн осіб	% до 2000 р.	млн осіб	% до 2000 р.
2000	13,42	100,0	6,43	100,0	2,01	100,0
2001	14,85	110,6	9,17	142,7	2,17	108,0
2002	14,73	109,7	10,51	163,5	2,26	112,5
2003	14,79	110,2	12,51	194,6	2,86	141,9
2004	15,48	115,4	15,62	243,0	1,89	93,9
2005	16,45	122,6	17,63	274,2	1,83	90,6
2006	16,87	125,7	18,93	294,4	2,20	109,6
2007	17,33	129,1	23,12	359,5	2,86	142,2
2008	15,49	115,5	25,44	395,7	3,04	151,0
2009	15,33	114,2	20,79	323,4	2,29	113,7
2010	17,18	128,0	21,20	329,7	2,28	113,2
2011	19,77	147,3	21,41	332,9	2,12	105,5
2012	21,43	159,6	23,01	357,8	3,00	149,2
2013	23,76	177,0	24,67	383,7	3,45	171,6
2014 ⁷	22,44	167,1	12,71	197,6	2,43	119,4
2015	23,14	172,4	12,43	193,1	2,02	100,0
2016	24,67	183,7	13,33	207,3	2,55	124,8
2017	26,44	196,9	14,23	221,1	2,81	139,3

Джерело: розраховано авторами на основі *Туристичні потоки 2000-2017 рр., Державна служба статистики України [10]*

³ Позиція України у 2015 р. не визначалась

⁴ Включно із одноденними відвідувачами (за даними Держприкордонслужби України)

⁵ 2000–2010 рр. за даними Міністерства інфраструктури України, починаючи з 2011 р. – за даними Держстату України

⁶ Те ж саме

⁷ 2014-2017 рр. - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

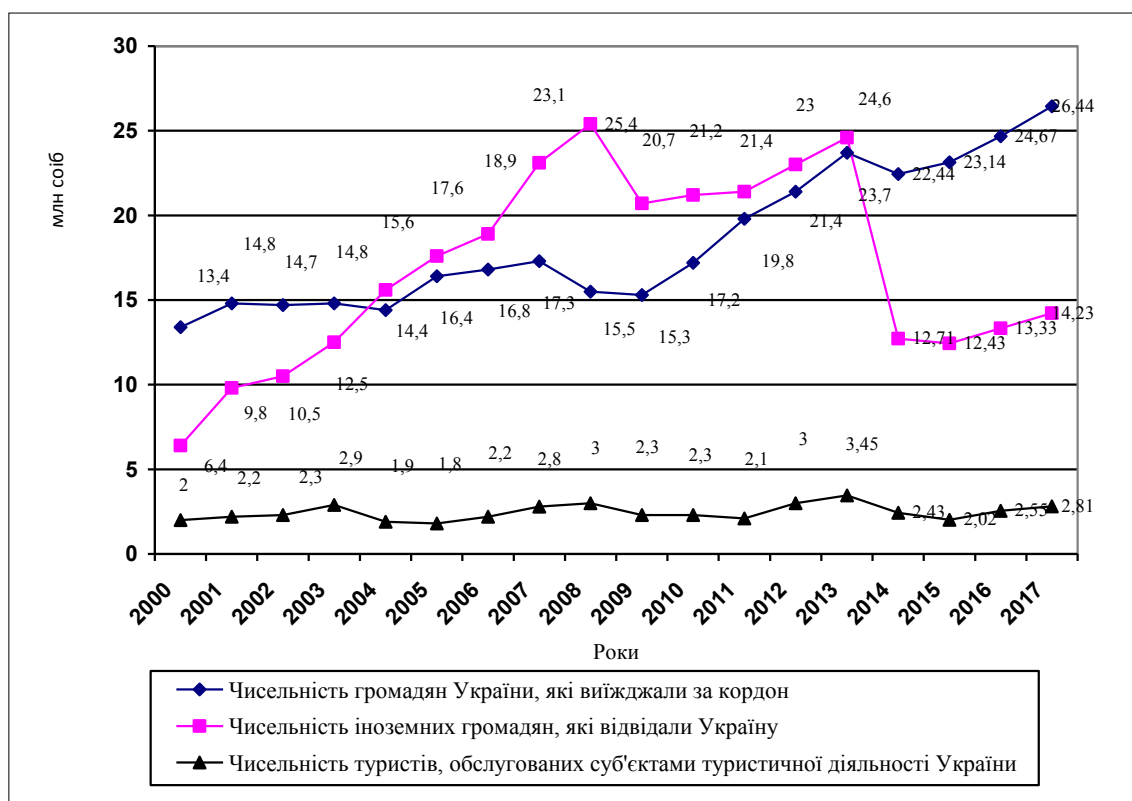

Рис. 2. Динаміка туристичних потоків України за 2000–2017 рр.

Джерело: розраховано авторами на основі Туристичні потоки 2000-2017 рр., Державна служба статистики України [10]

то ситуація менш оптимістична: у 2014 р. його обсяг у порівнянні із 2013 р. скоротися майже у 2 рази: із 24,67 млн. осіб до 12,71 млн. За два останні роки започатковується зростаюча тенденція, проте темпи є незначними: 7,2%, 6,7%. Отже чітко прослідковується залежність між обсягами прибуттів іноземних осіб та загальною соціально-економічною ситуацією країни.

Особливу увагу необхідно звернути на чисельність туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, питома вага яких є досить низькою, в середньому 13,2% для осіб, що виїжджали закордон та 14,5% для іноземних осіб, що приїздили в Україну. Протягом 2000–2003 рр. чисельність туристів, яких обслуговували суб'єкти туристичної діяльності, збільшувалася, особливо активно у 2003 р., зокрема приріст становив майже 30%. У 2004–2005 рр. відбулося зниження туристичної активності, що переважно пов'язано з валютними коливаннями на ринку. Упродовж 2007–2008 рр. спостерігалася інтенсивне зростання чисельності обслуговуваних туристів, що супроводжувалося активізацією розвитку всіх видів туризму за всіма напрямками. У 2009–2011 рр., враховуючи причини, зумовлені світовою фінансовою кризою, чисельність туристів зменшилася майже на 25% – до 2,29 млн. осіб, незважаючи на зростання в'їзного туристичного потоку. 2012–2013 рр. характеризувалися позитивними тенденціями: обсяг обслуговуваних туристів збільшився до 3,45 млн. чол., що є найбільшим за період з 2000 р., а у 2011 р. ще на 1,0% – до 2,4 млн. чол. У 2014–2015 рр. обсяги осіб обслугованих суб'єктами туристичної діяльності та їх зростаючі тенденції різко змінилися, скорочення у порівнянні із 2013 р. склало більше 50,0%. Проте,

надалі, особливо вже у 2017 р. спостерігається незначне зростання (рис. 2).

Досліджуючи динаміку прибуттів до України останніх періодів (2007 – 2017 рр.), зазначимо, що щодо диференціації за країнами формування в'їзних туристичних потоків в Україну, то з 2007 до 2013 р. структура перших десяти країн за обсягом потоку, була практично незмінною: найбільша кількість осіб прибувала з Росії (щорічно в середньому 34,6%), на другому місці Молдова (18,7%), на третьому – Польща (14,3%) і на четвертому – Білорусь (13,4%). Далі питома вага обсягу потоку по країнах набагато нижча: Угорщина – 2,9%, Словаччина – 2,7%, Німеччина – 1,0%, США – 0,6%, Ізраїль – 0,4% та Італія – 0,3%. Обсяг потоку перших десяти країн займав досить високий показник, що коливався у діапазоні 90,0–90,9%, а чотири країни – Росія, Молдова, Польща та Білорусь в середньому становили 81,0% потоку іноземних громадян до України.

Значні зміни обсягу і структури в'їзного туристичного потоку відбулися з 2014 р. (табл. 3), для якого характерні рекордні падіння на 48,5%, причому й внутрішнього також на 54,1% у порівнянні із 2013 р.

Як демонструють вище наведені результати дослідження, рейтинги країн за обсягом в'їзного потоку до України у 2013 – 2017 рр. змінилися, зокрема, до 2014 р. 93,3% в'їзного потоку забезпечувало всього 10 країн, причому майже половина (41,7%) припадала на РФ. Нині домінують громадяни Молдови (32,2%), на другій позиції – Білорусь (13,7%) і на лише третій – РФ (11,1%), тобто потік із цієї країни скоротився більше, ніж у 2 рази. Натомість, порівняно із 2013 р. у 2017 р. зросла кількість відвідувань

Таблиця 3

Рейтинг країн за обсягом в'їзного потоку до України у 2014-2017 рр. (перші 10 країн)

Рейтинг	2014 р.			2015 р.			2016 р.			2017 р.		
	Країна	Кількість прибуттів, тис. осіб	%	Країна	Кількість прибуттів, тис. осіб	%	Країна	Кількість прибуттів, тис. осіб	%	Країна	Кількість прибуттів, тис. осіб	%
1	Молдова	4368,4	34,4	Молдова	4393,5	35,4	Молдова	4296,4	32,2	Молдова	4435,7	31,2
2	РФ	2363,0	18,6	Білорусь	1891,5	15,2	Білорусь	1822,3	13,7	Білорусь	2727,6	19,2
3	Білорусь	1592,9	12,5	РФ	1231,0	9,9	РФ	1473,6	11,1	РФ	1464,8	10,3
4	Польща	1123,9	8,8	Польща	1156,0	9,3	Угорщина	1269,7	9,5	Польща	1144,2	8,0
5	Угорщина	874,2	6,9	Угорщина	1070,0	8,6	Польща	1195,2	9,0	Угорщина	1119,4	7,9
6	Румунія	584,8	4,6	Румунія	763,2	6,1	Румунія	774,6	5,8	Румунія	791,1	5,6
7	Словаччина	416,2	3,3	Словаччина	412,5	3,3	Словаччина	410,5	3,1	Словаччина	366,2	2,6
8	Німеччина	131,2	1,0	Німеччина	154,5	1,2	Ізраїль	216,6	1,6	Туреччина	270,7	1,9
9	Туреччина	116,3	0,9	Ізраїль	149,4	1,2	Туреччина	199,6	1,5	Ізраїль	261,5	1,8
10	Ізраїль	101,8	0,8	Туреччина	140,7	1,1	Німеччина	171,1	1,3	Німеччина	209,4	1,5
	Разом перші 10 країн	11672,7	91,8	Разом перші 10 країн	11362,3	91,3	Разом перші 10 країн	11829,6	88,8	Разом перші 10 країн	12790,6	90
	Інші країни	1038,8	8,2	Інші країни	1065,8	8,6	Інші країни	1503,5	11,3	Інші країни	1439,0	10,0
	Усього	12711,5	100	Усього	12428,3	100	Усього	13333,1	100	Усього	14229,6	100

Джерело: розраховано авторами на основі В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2014, 2015, 2016, 2017 рр. Державна служба статистики України www.ukrstat.org [4]

Таблиця 4

Структура міжнародних прибуттів в Україну за метою відвідування у 2014-2017 рр.

Мета прибуття	2014		2015		2016		2017	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Службова, ділова, дипломатична	49,4	0,4	41,1	0,3	33,4	0,2	88,9	0,6
Туризм	146,8	1,2	137,9	1,1	172,8	1,3	38,9	0,2
Приватна	9696,8	76,3	11525,2	92,7	12953,7	97,1	13741,6	96,5
Навчання	1,1	0,0	0,1	0,0	2,0	0,0	4,5	0,0
Працевлаштування	0,7	0,0	1,3	0,0	0,1	0,0	2,6	0,0
Імміграція (постійне місце проживання)	2,4	0,0	2,3	0,0	3,1	0,0	4,0	0,0
Культурний та спортивний обмін, релігійна, інша	2814,0	22,1	7,2	0,0	167,9	1,2	348,8	2,5
Разом	12711,5	100,0	12428,2	100,0	13333,0	100,0	14229,6	100,0

Джерело: розроблено авторами за даними В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули 2014, 2015, 2016, 2017 рр., Державна служба статистики України [4]

України громадянами Угорщини (на 64,5%), Туреччини (на 32,0%), Ізраїлю (більше, ніж у 2 рази). Незначно скоротились потоки громадян Польщі (на 5,0%), Румунії (на 11,7%), Словаччини (на 3,3%). Окрім того, питома вага «першої десятки» країн, громадяни яких відвідували Україну дещо скоротилась: у 2016 р. до 88,7%, а у 2017 р. становила 90,0% в порівнянні із 93,3% у 2012-2013 рр., що вказує на незначну зміну структури в'їзного туристичного потоку.

Незважаючи на позитивний туристичний баланс України, який вперше сформувався у 2012 р., та зростаючий ринок туристичних послуг, Україна продовжує активно розвивати виїзний туризм, що свідчить про необхідність кардинальних змін щодо розвитку внутрішнього туристичного ринку. Такими резервами можуть стати запровадження інноваційних технологій на основі створення транснаціональних інтегрованих структур, формування та розвиток туристичних кластерів, впровадження програм публічно-приватного партнерства для розбудови туристичної інфраструктури та активізації розвитку національної туристичної системи.

Ще однією проблемою конкурентоспроможності української туристичної системи є недостатність про-

сування туристичних продуктів на світовому ринку та відповідної інформації, про що свідчить структура в'їзних туристичних потоків в Україну. Більше 80,0% іноземних прибуттів із найближчих країн – Молдови, Білорусі, РФ, Польщі, Угорщини, Словаччини, що традиційно відвідують Україну, і – часто для відвідування знайомих та родичів. На всі інші туристичні напрями припадало менше 20,0% туристичних потоків. При цьому 73,6 – 97,1% усіх прибуттів Україну з приватною метою, а саме туристичне спрямування відвідування мали на меті всього 0,2-1,9% осіб (табл. 4).

Щодо безпосередньо структури потоку осіб, що прибули в Україну з метою туризму, то близько 74,1% з них прибувають з метою дозвілля та відпочинку, що зумовлює необхідність розвивати відповідну туристичну інфраструктуру. Близько 18,4% туристів прибуває в Україну з метою ділового туризму, що зумовлює необхідність розвивати інфраструктуру ділового туризму. Натомість частка лікувального туризму впродовж останніх років мала тенденцію до зменшення і становить лише 5,8% від загального в'їзного туристичного потоку, що підтверджує припущення про негативний стан санаторно-курортної сфери в Україні.

Отже, позитивний вплив туризму на стан економіки України та окремих її регіонів є недостатнім, а стан розвитку цієї системи характеризується як стихійний та інерційний, що зумовлює необхідність детального вивчення кожного елементу для забезпечення стійкості та процесу адаптації підприємств до сучасних умов розвитку бізнесу. Зазначена проблема посилилась, враховуючи кризовий стан економіки, викликаний політичними подіями в Україні.

Подолання зазначених проблем зумовлено й тим, що «на сучасному етапі особливо важливим є вирішення практичних проблем, пов'язаних з інтеграцією економіки України до європейського співтовариства, формуванням позитивного іміджу України, розширенням можливостей залучення іноземних і вітчизняних туристів, оптимальним використанням потенціалу, ефективним впливом суспільних та регуляторних інституцій, формуванням нових конкурентних переваг національного туристичного продукту, залученням інвестицій» [15], відповідно необхідно окреслити шляхи вирішення нагальних проблем НТС.

Важливою детермінантою забезпечення конкурентоспроможного стійкого розвитку туризму в Україні мають стати консолідація зусиль та ресурсів суб'єктів туристичної діяльності, поглиблення та активізація інтеграційних процесів на різних рівнях економічної системи, імплементація міжнародного досвіду розвитку туризму на засадах інтеграції в практику діяльності вітчизняних підприємств. Це сприятиме підвищенню туристичного попиту, формуванню високоякісного туристичного продукту, вдосконаленню рівня використання ресурсного потенціалу, розвитку туристичної інфраструктури, зниженню сезонної та просторової нерівномірності розподілу туристів, підвищенню фінансово-господарських показників діяльності суб'єктів туристичної системи, розвитку суміжних та супутніх галузей економіки, створенню робочих місць, надходженню валюти до країни та наповненню державного бюджету тощо.

Відтак, важливими заходами щодо підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі України на міжнародному рівні має стати:

- сприяння розвитку конкурентного середовища в самій галузі та продовження економічних реформ, а також зменшення бюрократичних перешкод для ведення бізнесу;

- сприяння диверсифікації туристичного продукту і ринку туристичних послуг України, що полягатиме у розширенні регіональних ринків для іноземного туризму та створення пропозиції нових туристичних продуктів із урахуванням сучасних мінливих умов;

- покращення міжнародного іміджу України;

- сприяння встановленню суб'єктами туристичної діяльності обґрунтованої цінової політики;

- сприяння залученню іноземних інвестицій [8, с. 45].

Зазначимо певні особливості реалізації вказаних заходів. Варто підкреслити важливу регулюючу роль держави в туристичній системі, оскільки в Україні існує значне відставання від світових стандартів законодавчого забезпечення, формування конкурентного середовища, організаційних і виробничих технологій і т.д.

Диверсифікація українського туристичного продукту сприятиме:

- зменшенню ризику високої залежності від декількох ключових ринків;

- зниженню сезонного характеру туристичного попиту, розподіливши його більш рівномірно за порами року і по регіонах країни, оскільки зараз іноземні туристи в основному відвідують Київ, Львів та Одесу (більше 75,0% загального потоку), а внутрішні туристи – ці регіони і Івано-Франківську та Закарпатську області (більше 60,0% загального потоку).

- зменшенню надмірного навантаження на цінні природні і культурно-історичні ресурси.

Безперечно важливим є формування іміджу України як об'єкту міжнародного туризму. В цьому напрямі варто здійснювати системну і комплексну роботу, а фактично проводяться окремі одноразові акції. Окрім того, Україні варто брати на озброєння досвід багатьох країн світу, де на туристичну рекламу країни виділяється значні кошти. Так, наприклад, уряд Іспанії щорічно виділяє на потреби міжнародної та інформаційно-рекламної діяльності в сфері туризму в середньому 70 млн. дол., Туреччини – 40 млн. дол., Австрії – 48 млн. євро, Угорщині – 10 млн. євро, Чехії – 3 млн. євро. У цілому головні гравці на світовій туристичній арені, мають розвинену індустрію туризму, витрачають на міжнародну та промоційну діяльність на менш 10 млн. євро на рік [9].

Туризм, будучи глобальним соціально-економічним явищем, характеризується великим ступенем схильності до інноваційних процесів. Тому конкурентні переваги України, яка має потужні природні і культурно-історичні передумови розвитку туризму варто посилювати інноваційними заходами, які мають бути направлені на формування унікального туристичного продукту і маркетингової діяльності, використання нових методів управління, використання сучасних інформаційних технологій.

Хоча у значній мірі конкурентоспроможність країни в сфері міжнародного туризму безпосередньо пов'язана з наявністю природних і культурно-історичних ресурсів, але залежно від міри доступності цих ресурсів і можливості їх експлуатації для цілей туризму вони набувають економічного значення. Тому розвиток туризму вимагає розвиненої інфраструктури, і, відповідно – залучення інвестицій.

На основі аналізу наукових досліджень, можна вважати, що існують декілька варіантів вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності країни у сфері внутрішнього і іноземного туризму. Перший варіант передбачає розвиток туристичної системи за рахунок залучення приватних інвестицій, а також в рамках окремих регіональних програм і інвестиційних проектів. Перевага цього підходу полягає у відсутності необхідності додаткових фінансових і організаційних витрат з боку держави, але і недоліком його є невизначеність обсягів приватних інвестицій в умовах економічної кризи, з можливим припиненням фінансування і неправильним вибором пріоритетних напрямів інвестування, а також вкладення засобів здійснюватиметься в окремі інвестиційні проекти, мало впливаючи на рішення і проблеми розвитку туристичної системи галузі в цілому.

Другий варіант розвитку передбачає активну дію на ситуацію з використанням програмно-цільового методу. Основними перевагами цього варіанту є реалізація реального механізму державної підтримки, управління і координація дій з можливістю аналізу результативності всієї сукупності робіт щодо вирішення проблем, консолідація значних обсягів фінансових ресурсів на певних пріоритетних напрямках розвитку туризму і, як наслідок, раціональніше використання бюджетних коштів. Реалізація даного сценарію передбачає на основі державно-при-

ватного партнерства виділення значніших бюджетних коштів, а також залучення приватних інвестицій, забезпечення участі суспільних інститутів у виробленні рішень по проектуванню і створенню перспективних туристично-рекреаційних кластерів, створення нових робочих місць, нарощування внутрішнього попиту і розвиток територій [8, с. 47].

Висновки. Зважаючи на багатогранність туризму та існування позитивного його впливу на різні аспекти діяльності країни (економічні, соціальні, міжнародні і т.д.), підвищення конкурентоспроможності національної туристичної системи має стати важливою державною задачею.

Складність та специфічність конкурентоспроможності туристичної системи на світовому рівні полягає в тому, що вона залежить меншою мірою від конкурентоспроможності туристичних підприємств, а в основному від діяльності суміжних підприємств і загального стану розвитку країни, і не лише економічного, але і рівня її безпеки, збереження природної та культурної спадщини, рівня гостинності і т.д.

За даними доповідей *World Economic Forum The Travel & Tourism Competitiveness* за останні 10 років рівень конкурентоспроможності туристичної системи України є досить низький, найбільші проблеми стосуються державної політики і регулювання в сфері туризму, цінової конкуренції та рівня охорони і використання в сфері туризму природних і культурних ресурсів і останнім часом – рівня безпеки. Тому основними заходами щодо підвищення конкурентоспроможності туристичної системи України на міжнародному рівні мають стати формування сприятливого середовища для розвитку туристичного бізнесу, розробка обґрунтованої комплексної стратегії розвитку, покращення міжнародного іміджу України, визначення і подальше формування її конкурентних переваг. Враховуючи зазначене, подальших досліджень потребують питання щодо розвитку конкурентного середовища в цій сфері, механізмів ефективної державної політики розвитку туризму, залучення інвестицій, обґрунтування ціноутворення, формування унікальних конкурентних переваг і т.д.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк К.В. Структурно-функціональні фактори розвитку міжнародного ринку туристичних послуг : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Київ, 2008. 19 с.
2. Бойко М.Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі : монографія. Київ : КНТЕУ, 2010. 524 с.
3. Босовська М.В. Інтеграційні процеси в туризмі : монографія. Київ : КНТЕУ, 2015. 832 с.
4. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.01.2019).
5. Дубенюк Я.А. Оцінка конкурентоспроможності туристичної галузі України. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект* : сб. науч. трудов. Донецк : ДонНУ, 2007. С. 754–761.
6. Заячковська Г.А. Індекс конкурентоспроможності України у сфері подорожей і туризму. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2010. Вип. 7. С. 407–410.
7. Коваленко Ю.О. Формування конкурентоспроможного ринку міжнародних туристичних послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.05.01. Київ, 2006. 20 с.
8. Охріменко А.Г. Проблеми конкурентоспроможності туристичної галузі України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 5. С. 42–48.
9. Охріменко А.Г. Фінансове забезпечення туристичної галузі України : монографія. Київ : Кондор, 2013. 120 с.
10. Селютін В.М. Аналіз індексу конкурентоспроможності туристичної сфери України. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг* : зб. наук. праць : в 2 ч. Ч. 1. Харків : ХДУХТ, 2013. Вип. 1(17). С. 274–282.
11. Туристичні потоки / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.01.2019).
12. Шикіна О.В. Індекс туристичної конкурентоспроможності як показник туристичного потенціалу України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 2. Т. 2. С. 275–279.
13. Boiko M., Bosovska M., Vedmid N., Bovsh L. Okhrimenko A. Investment attractiveness of the tourist system of Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 4. P. 193–209. DOI: 10.21511/imfi.15(4).2018.16 (дата звернення: 12.01.2019).
14. Lambin J.-J. *Market-Driven Management Strategic & Operational Marketing*, 8th ed. Dunod, 2012. 620 p.
15. Mazaraki A., Boiko M., Bosovska M., Vedmid N., Okhrimenko A. Formation of National Tourism System of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16(1). P. 68–84. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16\(1\).2018.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.16(1).2018.07) (дата звернення: 12.01.2019).
16. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*. 1990. URL: http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_the_competitive_advantage_of_nations.pdf (дата звернення: 12.01.2019).
17. The Travel & Tourism. Competitiveness Report 2007. Furthering the Process of Economic Development / World Economic Forum. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.178.3367&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 12.01.2019).
18. The Travel & Tourism. Competitiveness Report 2008. Balancing Economic Development and Environmental Sustainability / World Economic Forum. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.225.7976&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 12.01.2019).
19. The Travel & Tourism. Competitiveness Report 2009. Managing in a Time of Turbulence / World Economic Forum. URL: http://www.ontit.it/opencms/export/sites/default/ont/it/documenti/files/ONT_2009-03-04_02101.pdf (дата звернення: 12.01.2019).
20. The Travel & Tourism. Competitiveness Report 2011. Beyond Downturn / World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/TTCR11/> (дата звернення: 12.01.2019).
21. The Travel & Tourism. Competitiveness Report 2013. Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation / World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf (дата звернення: 12.01.2019).
22. The Travel & Tourism. Competitiveness Report 2015. Growth through Shocks / World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf (дата звернення: 12.01.2019).
23. The Travel & Tourism. Competitiveness Report 2017. Paving the way for a more sustainable and inclusive future / World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf (дата звернення: 12.01.2019).